

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ДРУШТВА ИСТОРИЧАРА СРЦГ

Година XVII

Титоград, 1964.

Књ. XXI, св. 1

О СТОГОДИШЊИЦИ СМРТИ ВУКА СТЕФАНОВИЋА КАРАЏИЋА 1864 — 1964.

Поводом стогодишњице смрти Вука Ст. Караџића, у ствари оснивача српске културе, најшира јавност наше земље сагледава богато наслеђе које јој је оставила ова изузетно крупна појава. Културном револуцијом коју је Вук покренуо могло је бити сачувано и развијено оно што је било постигнуто првим српским устанком. Вук је имао доста снаге да оствари изванредно велики задатак који је била поставила историја развитка српске револуције уопште. Увођењем народног књижевног језика и правописа народу је било омогућено да на већ створеним основама развије сопствену културу и својим стваралачким смислом стане у ред просвијешћених народа Европе. Вукове тијесне везе са најјачим и најпрогресивнијим снагама свих југословенских народа учиниле су да његово дјело постане историјски значајна тековина за све њих. Он је и просвијешћено друштво европских земаља упознао са српским народним пјесмама и народом који их је створио.

На таквом је пољу радио Вук, често и без помоћи најпросвијешћенијих онога времена. Као иједан стваралац у историји, стрпљиво је и с великим поуздањем у побједу водио борбу против непријатеља у ствари устанка за демократизацију културе. Маса народа су могле да разумију Вуков глас и онда када је поручивао кнезу Милошу да земљи треба устав, да народу треба слобода, просвјета, правда и напредак, иначе да ће тешко проћи владар кога чувају од његова народа (у априлу 1832).

Тешко је тада било и Вуковом сљедбенику, а камоли њему самом.

Вуков рад на прикупљању народног стваралаштва од самог почетка није могао мимоићи Црну Гору. Требало је да сачува огромну грађу која се у њој налазила, да је обради и са реформом језика и правописа учини културном основом борбе и за политичко јединство братских народа. Није нимало чудно што је у предговору Српског рјечника 1818. године рекао да би сто пута више волио да види Црну Гору него Јадар у коме се родио. Отада ће бити везан за Црну Гору све до уочи смрти, када је зажелио да пије воде са извора на Ивановим коритима. Тешка

историја Црногораца му је била гаранција да су они створили и да стварају богатство народних умотворина које су га највише интересовале. Исте године је тражио од Петра I да му пошаље коју народну пјесму. Тада му је овај послао „17 цекина у злату за Словар за пренумеранте црногорске“. На Рјечник је било 12 претплатника из Црне Горе, што није било, имајући у виду број писмених, баш тако мало. Тачно је да су у Црној Гори читане Вукове збирке народних пјесама, забавник Даница и Српске новине, што говори да се у њој за Вуков рад доста рано знало.

Својим Рјечником, првом књигом на народном књижевном језику, штампаном новим правописом, рађеним уз помоћ Словенца Јернеја Копитара, Вук је, у ствари, отпочео културну револуцију. Њом је указао на до тада непознато лексичко богатство народа и перспективе његовог културног развоја. У Рјечнику су била садржана и достигнућа Вуковог рада на правопису. Сасвим је јасно било да се народни језик по свему разликовао од славеносербског који народ није разумијевао, који га је све више удаљавао и од богатог наслеђа које је сам створио. Тек друго издање Рјечника (1852) садржаваће знатно више карактеристичнијих израза и из Црне Горе. Овом књигом је, у ствари, било навијештено језичко и књижевно јединство Срба и Хрвата.

Односи Вука и Његоша су добили посебну важност у историји наше културе. Његош је био први црквени достојанственик који се усудио да изговори ријеч признања Вуковој личности и дјелу, за чију је побједу требало улагати велике напоре ума и срца. У важност и добар исход започетог посла, епохалног културно-историјског значаја, обојица су, може се рећи, чврсто вјеровали. Објављивањем Горског вијенца се показало, у ствари, да је управо то оно најјаче у њиховим везама што се могло одржати и унаприједити послимје удаљења једног од другог за неколико година.

Препознали су се као саборци на врелима онога што је створила свијест и машта народа у вишевијековној борби против туђина, да би од тога, сваки на свом правцу стварања, утемељили највеће културно-револуционарне вриједности чије су уједињујуће снаге, културно и политички, све више постајале свјесне масе народа не само њиховог језика. Од првог сусрета у Бечу, јула 1833, и Вукове прве посјете Црној Гори, септембра 1834, кад га је Његош примио „као друга и пријатеља“, и кад је видио да се у Цетињском манастиру штампају пјесме о бојевима с Турцима без дебелог јера и да треба још неко слово да унесе у своју азбуку, — развила се њихова плодна сарадња. Вука је омела цензура да штампа у Бечу Његошев Глас каменштака, а Његош је био у могућности да у тек набављеној штампарији, помоћу матрица за ливење слова нове азбуке, за које је њен осни-

всич требало да иде из Беча у Будим, штампа на Цетињу 1836, у Народној штампарији, Народне српске пословице и друге различне, као и оне у обичај узете ријечи Вука Ст. Караџића. Отада народно стваралаштво Црне Горе и почиње да добија значајно мјесто у Вуковом прикупљачком и обрађивачком дјелу, по величини и много чему другом што је садржавало. Разумије се, овдје имамо у виду и оно што је Вуку касније прикупљао Вук Врчевић и други. Иако се Његош бавио прикупљањем народног стваралаштва, Вук га је много сачувао од заборава. И Његош је учествовао у биљежењу 120 пјесама које је Теодор Ивков Пипер знао и које је Вуку на дар послао „с тијем уговором да их све штампати дате, да буде за удивљеније људима ови прости Србин који је оволико пјесамак мога упамтит у своју просту главу“. Разумљиво је што је Вук написао у посвети збирке пословица да га је са Његошем „срећа упознала“. Може се рећи да то није била само његова срећа, али признање које и за ово дугујемо Вуку ни у чему се не може умањити.

Садржину односа Његоша и Вука најбоље открива њихова преписка, која је почела средином августа 1833, Његошевим писмом из Петрограда о народним пјесмама, а завршила се, последице прекида од неколико година, у почетку октобра 1851, на петнаест дана прије пјесничке смрти. У њој је ријеч о набавци матрица за ливење нових слова, о прикупљању и штампању народних пјесама и пословица, о преводу Новог завјета, о пјесмама Бранка Радичевића, који „исто по запуштеној српској ливади ради“, о најозбиљнијим питањима живота, борбе и слободе.

Година 1847. је, може се рећи, година потпуне побједи Вукове реформе. Објављивањем Даничићевог рада Рат за српски језик и правопис, Бранкових Пјесама, Вуковог превода Новог завјета и Његошевог Горског вијенца, иако старим правописом, Вукова реформа је добила одавно заслужено признање. Научно јој се више нико није могао супротставити. Такође је јасно било да се и генијална дјела могу изразити народним језиком.

Сасвим је разумљиво што је Горски вијенац, крајњи домет Његошевог умјетничког напора, одушевио скупљача народних умотворина и генијалног реформатора. Горским вијенцем је било обновљено и учињено много приснијим њихово пријатељство. Свакако су се срдечно радовали великој побједи умне и народу разумљиве ријечи. Било је знатно више грађе и за друго издање Рјечника.

Схватљиво је и то што се велики реформатор језика интересовао и за историју земље чије је народно стваралаштво с радошћу уносио у своје збирке. Поготово у његовом случају то се није могло одвојити једно од другог. Мора се рећи да је Вуко-

вим радом на упознавању прошлости Србије и Црне Горе било посве превазиђено оно доба и схватање кад се историја могла писати на основу традиције сачуване у разним облицима. Друштвено-историјски значај цјелокупног његовог дјела доводио га је до прага научних метода у изучавању историје народа чије га је стваралаштво интересовало. Сву његову активност у овој области највише су задржавале социолошке и друге одлике друштва чији је развитак желио да упозна. Без познавања материјалних, политичких и других услова живота људи не би се могле како треба ни схватити културне вриједности које је стварао углавном неписмени борац за слободу. Нема сумње да је баш таква историја Црне Горе, вјечно зарађене са непријатељима њене слободе и независности, и могла да обрати пуну Вукову пажњу на самом почетку његовог великог стваралачког пута. Због тога се и на основу ових разлога с правом може закључити да се он није случајно одлучио да у вријеме своје најпуније активности, убрзо послје прве и друге посјете Црној Гори, пише познати рад Црна Гора и Црногорци, објављен на њемачком језику, у Штутгарту у почетку 1837. године. Имао је намјеру да га потом објави на српском под именом Црна Гора и Босна Которска. Ово Вуково дјело, у ствари једино ове врсте које је написао, представља вјеран приказ живота земље, људи и најкарактеристичнијих институција друштва у Црној Гори. То је свакако више студија него књижевно дјело. Структура овога рада по свему одговара поступку који би се и данас могао одржати пред научном критиком. Етничке, социолошке и етичке одлике Црногораца дошле су у овом раду до најпунијег изражаја. Такође се може оправдати закључак да су га оне и обавезале да овај свој рад прво објави на њемачком језику. Због тога је и желио да га исте године објави и у француском, енглеском и руском преводу. Примјер живота Црне Горе и Црногораца требало је, по пишчевој оцјени, да постане познат највећим европским народима из више разлога. Као образован европски грађанин, Вук је био дубоко свјестан да истинитост овога приказа не може нимало да замрачи успјех који је ово дјело требало да постигне и који је оно заиста и постигло. Тачно је да је Његош упознао Вука са Црном Гором, а овај њу с Европом. О овој малој земљи великих патњи, огромних борбених могућности и врло карактеристичних особина друштвеног живота није се могло послје ове књиге у разним енциклопедијским издањима и даље објављивати свашта. У Објављенију за ову књигу Вук је изузетно нашао за потребно да каже да ће она бити свакоме „милија и забавнија од и каквога романа“. Био је увјерен да ће њом „придобити себи особиту заслугу“. Поводом великог одјека књиге, Копитар му је писао: „Ви сте криви што сад цео свијет, па и сами краљеви, путују у Црну Гору...“ Отада је, у ствари, почела да настаје богата путописна литература о Његошу, Црној Гори и Црногорцима. Поред ове монографије, Вук је и са три чланка допринио упознавању

црногорске прошлости. Чланком „Један поглед на Црну Гору“, објављеним на њемачком језику, Вук је документовано указивао на просвјетитељски и државотворни значај Његошевог рада. У њему је могло бити осуђено само дивљаштво оних који су доводили у питање слободу ове земље. Вук је задужио нашу науку и преписима неколико значајнијих старијих црногорских исправа, као и разним подацима објављеним у Рјечнику (1852) и другим његовим радовима. Преписка Вукова с разним личностима такође обраћа пажњу на многе појединих, врло значајне за упознавање прилика у Црној Гори и њених односа са сусједима.

Велика је Вукова заслуга што је дошло до објављивања Ранкеове књиге о Србији првог устанка. „Грађа за српску историју нашега времена“ на свој начин потврђује колико је Вук осјећао обавезу да потомству остави податке о „преважним догађајима“ које оно треба да зна.

Вуково интересовање за Црну Гору није било мање велико ни онда кад је требало нешто да учини и за црногорско-србијанско зближавање. Био је дубоко свјестан неопходности и огромне политичке важности рада на њиховом јединству. При том није заборављао ни улогу својих предака у јачању веза Црне Горе и Србије, а још мање огромни револуционарни значај свог сопственог дјела, већ створених основа њихове јединствене културе.

Двије посљедње Вукове посјете Црној Гори, крајем 1860. и средином 1862, биле су учињене, углавном, у циљу стварања црногорско-србијанског савеза ради покретања ослободилачке борбе против Турске. Вук је имао пуна овлашћења кнеза Михаила за вођење таквих разговора на Цетињу. Трбало је да славни реформатор у седамдесет и четвртој години живота и политички поради на остваривању јединства југословенске браће, за чије се културне основе борио готово пуних педесет година. Развој догађаја у Европи и на Балкану онемогућио је да се остваре жељени циљеви, али се Вуков углед у очима свих и даље уздизао. Позната су његова залагања да се залијече тешке ране Црногораца добијене у најкрвавијем рату с Турском, 1862. године.

Велико интересовање Вуково за Црну Гору може се изразити, да кажемо, и бројем посјета које јој је учинио. Шест пута је он са доста великим напорима долазио у ову земљу. Даљина, непроходност, оштра клима, старост и друге тешкоће нијесу лако падале овом неуморном сакатом путнику. Долазио је три пута за вријеме Његоша (5. септембра 1834, средином маја 1835. и у мају 1841), једном у доба књаза Данила (у јуну 1852) и два пута у почетку владавине књаза Николе (децембра 1860. и јула 1862). Имао је контакте са сва четири посљедња и једина владара црногорска, са Црном Гором њиховог доба. Био је он, ето, добар познавалац њене прошлости, културног блага народа, генијалног Његошевог дјела, снага и политичких оријентација ове посне и у Европи више пута добро запамћене земље. Могло би се рећи да Вуку

није било криво на оно чиме је из Црне Горе био помогнут, чиме се њено народно стваралаштво забиљежило у његовом дјелу. Из овога и других разлога Црна Го̀ра му и сада, поводом стогодишњице смрти и најпунџег сагледавања његовог револуционарног дјела, огромног и изузетно значајног наслеђа југословенске културе, може бити само благодарна.

Појава Вука Стефановића Карацића и све оно што за њу везујемо учинила га је најочитијим изразом, у ствари симболом, борбе за заједничке културне основе и политичко јединство братских народа.

Др Ђоко Пејовић